

بررسی محتوی کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری پایه سوم ابتدایی بر اساس رعایت مشخصات
ظاهری کتاب (جلد، تصاویر، خط)

طوبی سالار^۱

^۱ کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی محتوای کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری پایه سوم ابتدایی بر اساس رعایت مشخصات ظاهری کتاب (جلد، تصاویر، خط) انجام شده است. روش تحقیق توصیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی بود. معیارهای مطلوب تنظیم کتاب درسی به لحاظ مشخصات ظاهری کتاب (جلد، تصاویر، خط) در کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری پایه سوم ابتدایی باید رعایت شود. در تحلیلی که از کتاب درسی به عمل آمد، در بعضی از دروس معیارها با شاخص مطابقت دارد. ولی در بعضی از دروسها تصاویر با متن درس همخوانی ندارد و نیاز است برای رسیدن به معیارهای مطلوب کتاب درسی، کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری مورد بازبینی گرفته شده باشد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، فارسی خوانداری و نوشتاری، معیارهای مطلوب کتاب درسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه و بیان مسئله

نظام آموزشی فعلی کشور، یک نظام متمرکز و برنامه درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده می شود. این درحالی است که با توجه به وسعت کشور، تنوع و تعدد اقوام و مشکلات ناشی از آن (مثل دو زبانه بودن شاگردان)، رشد سریع علوم و فناوری، تغییر سریع در هنجارها و ارزشهای اجتماعی، ضرورت دارد که کتابهای درسی با دقت کافی و در حد امکان، عاری از هرعیب و نقص و مطابق با اهداف تعیین شده و اصول علمی تألیف شوند (یارمحمدیان، ۱۳۸۶) همچنین، به دلیل ساختار آموزشی و برنامه درسی حاکم بر آموزش و پرورش کشور، کتاب های درسی به عنوان رسانه ای مهم و پرکاربرد در ساختار آموزشی کشور مطرح می باشد. کتابهای درسی رسانه ای هستند که همه روزه معلمان و شاگردان از آن استفاده می کنند، لذا گاهی اوقات به عنوان تمام برنامه درسی، معلم بر آن تاکید می کند.

کتاب فارسی سوم ابتدایی از یک سو بر قلمرو دریافتی یا ادراکی زبان تمرکز دارد و درست دیدن، درک خواننداری و درک شنیداری را آموزش می دهد و از سوی دیگر با قلمرو تولیدی زبان، پیوند می یابد و در فرآیند یاددهی - یادگیری به ریز مهارت های خواننداری مانند رعایت کلام؛ آهنگ، تکیه، مکث و درنگ در خوانش متن و سخن گفتن انتقادی می پردازد. تقویت مهارت های زبانی، هدف اصلی آموزش فارسی است. هدف آموزش در دبستان شناخت حرف و کلمات و درک معانی آنها به منظور قادر شدن کودک برای خواندن و فهمیدن مطالب نوشتاری است که برای فراگیری تدوین شده است. پرورش قوه قضاوت صحیح در کودکان جهت استخراج منابع از مطالب مفید و تشخیص مطالب درست از نادرست و همچنین ایجاد و توانایی مطلوب در خواندن و ایجاد علاقه به خواندن انواع کتاب و مطالب نوشتاری. گسترش خزانه لغات و پرورش قوای ذهنی و آشنایی با ویژگی های اجتماعی فرهنگی، اخلاقی جامعه خویش و ایجاد قدرت سازگاری با محیط است.

کتاب درسی اهمیت فراوانی در نظام آموزشی ایران دارد، کارایی و مناسب بودن آن برابر با مطلوب بودن نظام آموزشی و ناکارآمدی آن مساوی با عدم کارایی و ضعف نظام آموزشی می باشد. از این جهت توجه به کتاب های درسی و رعایت اصول علمی در تدوین آن ها و توجه به نیازهای آموزشی در تألیف کتاب های درسی و هماهنگ ساختن آن با حیطه های رفتاری و تاثیر آن بر دانش آموزان و مطلوب ساختن کتاب درسی از چنان حساسیتی برخوردار است که وقت بسیاری از کارشناسان، مولفان، برنامه ریزان و معلمان را به

خود مشغول کرده است به گونه ای که هر سال هزینه های زیادی صرف تغییر و اصلاح کتاب های درسی می شود. کتاب فارسی به واسطه ی جایگاه مهمی که در برنامه آموزشی به خصوص در مقطع ابتدایی به جهت زبان آموزی و رفتارآموزی دارد، به عنوان بخشی از حیات مدرسه و یادگیری آموزشگاهی پذیرفته شده و عملاً تنها درسی است که در بین دروس ابتدایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. احساس ضعف و شکست در زبان آموزی و رفتارآموزی، علاوه بر زبان اجتماعی و رفتار اجتماعی که جامعه، دوست و خانواده تحمیل می کند، می تواند تاثیرات منفی بسیاری بر شخصیت فرد و خود پنداره دانش آموز در تحصیل و یادگیری و گاه حتی در دیگر زمینه های آموزش بگذارد. آشنایی و آموزش حیطه های رفتاری به دانش آموزان مقطع ابتدایی می تواند باعث ایجاد رفتارهای مناسب از طریق دانش آموزان شود و مانع از تاثیرات منفی رفتارها شود. رفتار بر ایجاد شخصیت کودک نقش به سزایی دارد و آموزش صحیح آن به دانش آموزان باعث ایجاد شخصیت مثبت در دانش آموزان می شود. (نجار نهاوندی، ۱۳۹۳)

توجه به نیازها و توانایی های فراگیران در مراحل مختلف رشد و رعایت نیازها و الزامات اجتماعی در تدوین اهداف و گزینش محتوا، کمتر از حد مطلوب مورد توجه قرار گرفته است. با این لحاظ برنامه درسی از توان لازم برخوردار نیست. امروزه مدارس باید بر اساس نیازسنجی هاء خود را با تمام علایق و قابلیت های فراگیران، تحولات رشد در مخاطبین هماهنگ نمایند و این نیازها را به طور عام مورد شناسایی قرار دهند. تحولات اجتماعی در محتوای برنامه درسی تاثیر وسیعی داشته است. برخی از نقش ها امروزه از خانواده گرفته شده است و به مدارس واگذار شده است. هم اکنون از مدارس خواسته می شود تا مسئولیت های بیشتری را در آموزش بر عهده گیرند. از جمله عواملی که محتوای برنامه درسی را امروزه تحت تاثیر قرار داده است مساله انفجار علوم است. انفجار دانش بشری برنامه درسی را به شکل های مختلف تحت تاثیر قرار داده است. برای مثال سازمان دهی دانش رویکردهای برنامه درسی، روش های یاددهی یادگیری و شیوه ارزشیابی دچار تحول شده است.

بنابراین سوال اصلی تحقیق حاضر این است که محتوای ظاهری (جلد، تصاویر، خط) کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری سوم ابتدایی تا چه اندازه با معیارهای مطلوب مطابقت دارد؟

سوالات

- محتوای ظاهری (جلد، تصاویر، خط) کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری سوم ابتدایی تا چه اندازه با معیارهای مطلوب مطابقت دارد؟

اهداف

- تعیین میزان انطباق محتوای کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری سوم ابتدایی با معیارهای مطلوب کتاب

درسی

پیشینه

مسلمی (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان بررسی و تحلیل کتاب خوانداری سوم دوره ابتدایی با روش کلوز، انجام داد. هدف از این مطالعه، ارزیابی، سنجش خوانایی کتاب خوانداری پایه سوم ابتدایی براساس شاخص کلوز و دسترسی به میزان پایبندی محتوای آن به رعایت اصول برنامه ریزی در تنظیم ساختار است. روش تحلیل محتوا از روشهای توصیفی میباشد و شاخص ارزیابی در این پژوهش کلوز میباشد. جامعه ی مورد مطالعه در این پژوهش، کتاب خوانداری پایه ی سوم بوده است. برای اجرای روش کلوز، یک نمونه تصادفی شامل ۲۰ دانش آموز کلاس سوم ابتدایی شهر مشکان انتخاب شد و برای جمع آوری اطلاعات از آزمون محقق ساخته استفاده شد. تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که محتوای مطالب در سطح آموزشی می باشد.

مسلمی (۱۳۹۹) تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتاب خوانداری سوم ابتدایی از مؤلفه های جهانی شدن، انجام دادند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها نشان می دهد که بیشترین توجه به مؤلفه آموزش صلح و کمترین میزان توجه به مؤلفه ی آموزش سلامت می باشد، همچنین کتاب مذکور در زمینه پرداختن به مؤلفه های جهانی شدن فعال می باشد چراکه ضریب درگیری عددی بالاتر از یک می باشد و به این معنی است که بیش از ۵۰ درصد واحد های تحلیل کتاب به مؤلفه های جهانی شدن پرداخته است.

بیک زاده محله و همکاران (۱۳۹۷) تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای سطح خوانایی کتاب های فارسی خوانداری پایه دوم تا ششم ابتدایی براساس شاخص های گانینگ، انجام دادند. نتایج حاکی از این است که کتاب های فارسی خوانداری پایه دوم، سوم، چهارم و ششم ابتدایی متناسب با سطح سنی و درک و فهم دانش آموزان این دوره های تحصیلی نمی باشد و برای سنین بالاتر مناسب می باشد و این فاصله بسیار

است، هم چنین محتوای کتاب فارسی خوانداری پایه پنجم ابتدایی از سطح درک و فهم دانش آموزان پایین تر است.

قائمی و همکاران (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان ارزشیابی کتاب علوم اجتماعی سال اول راهنمایی از لحاظ رعایت ویژگیها و معیارهای مطلوب کتاب درسی از نظر معلمان، انجام دادند. یافته ها نشان داد که تطابق با اهداف آموزشی، تقریباً در حد مطلوبی در کتاب علوم اجتماعی رعایت شده است و اصول برنامه ریزی درسی و اصول روانشناسی یادگیری در حد متوسطی رعایت شده است. رتبه بندی میزان رعایت معیارها نشان داد که از نظر جامعه معلمان، معیار «ارتباط مطالب ارائه شده با زندگی روزمره و محیط اجتماعی» بیشترین و معیار فراهم نمودن فرصت هایی برای فعالیت فوق برنامه در خارج کلاس کم ترین میزان رعایت را در کتاب علوم اجتماعی سال اول راهنمایی نشان می دهند

روش شناسی

این پژوهش از نظر هدف نظری و از نظر نوع داده ها کیفی است. روش تحقیق، توصیفی از نوع تحلیل محتوا می باشد و اطلاعات به روش کتابخانه ای جمع آوری شد. در تحقیق کتابخانه ای، حوزه کار پژوهشگر، کتابخانه و اسناد و مدارک است و با محیط بیرونی کار ندارد. اصلی ترین منابع در این روش کتاب است و گام مهم در این روش، نقد نظریاتی است که ممکن است در کتاب، مقالات و اسناد مکتوب منتشر شده باشد. نتایج مطالعات در ابزار مناسب شامل فیش جدول و فرم ثبت و نگهداری و در پایان طبقه بندی و تحلیل شد.

معیارهای مطلوب ظاهری کتاب درسی

ویژگی های ظاهری کتاب باید جالب و متناسب با سن دانش آموزان باشد: کتاب باید دارای کاغذ خوب باشد و جلد و صحافی و قطع آن با سن دانش آموزان و چگونگی بهره گیری آنان از کتاب متناسب باشد. حروف باید خوانا و اندازه ی آنها با رشد دانش آموزان متناسب باشد. شکل ها واضح و برانگیزنده ی کنجکاوی باشد. قیمت کتاب مناسب باشد. سبک نوشتن مطالب ساده، رسا و گیرا و به دور از درازنویسی - پیچیده نویسی باشد. کتاب های درسی از نظر نگارش و سازماندهی متن نیز باید برتری هایی بر کتاب های دیگر داشته باشند.

یافته ها

معیارهای مطلوب فارسی از منظر محتوای ظاهری

فصل اول: نهادها

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
	x			تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل دوم: بهداشت

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
x	x			تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل سوم: اخلاق فردی و اجتماعی

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
	x			تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش‌آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش‌آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل چهارم: راه و زندگی

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
	x			تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش‌آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش‌آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل پنجم: هنر و ادب

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
x				تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش‌آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش‌آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل ششم: ایران من

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
x	x			تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش‌آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش‌آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

فصل هفتم: طبیعت

میزان مطابقت با معیارها				معیارهای مطلوب	شاخص	ردیف
زیاد	خوب	متوسط	کم			
	x	x		تناسب جلد، صفحات و قطع آن با سن دانش‌آموزان - تصاویر متناسب و واضح و برانگیزنده - واژه‌های به‌کار رفته برای شرح و مفاهیم در محدوده‌ی توانایی دانش‌آموزان - رعایت رسم الخط، با توجه به ویژگی روحی روانی و توانایی یادگیرنده	محتوای ظاهری (جلد، تصاویر خط)	۱

بحث و نتیجه گیری

جمله‌ها باید بسیار واضح و روشن باشند تعداد جمله‌های کوتاه از بلند بیشتر باشد. در پایه‌ی سوم دبستان نگارش کتاب توجه خاصی به بند نویسی دارد و بندهای کتاب باید طوری باشد که دانش‌آموزان تشخیص دهند. یک درس از چند بند تشکیل شده که در بعضی از درس این مورد رعایت نشده است و برای دانش‌آموزان تشخیص یک بند از بند دیگر دشوار است. در صورتی که باید چپ‌نویس آنها باید از یک نظم منطقی پیروی کند و گذر از یک بند به دیگر به صورت نرم انجام شود. کاغذی که برای چاپ کتاب خوانداری و نوشتاری پای‌ی سوم از آن استفاده شده کاغذ مرغوبی نیست و خیلی زود پاره می‌شود. همچنین بعضی از تصاویری که در کتاب هست با معیارهای مطلوب همخوانی ندارد. رعایت رسم

الخط باید با توجه به ویژگی روحی - روانی و توانایی یادگیرنده باشد که در کتاب فارسی سوم رعایت شده است. در هر درس نوشتاری تمرینی وجود دارد که دانش آموزان باید ابتدا از روی آن بنویسند و سپس سعی کنند مثل خطی که نوشته شده است بنویسد که بسیار مطلوب می باشد.

پیشنهادها

طراحی جلد ، تصاویر استفاده شده در متن کتاب متناسب با فرهنگ ایرانی - اسلامی باشد.

منابع

- پورموسی بیک زاده محله، نیره و مسلمی پورلالمی، پری و بنیادی سنگده، امین، ۱۳۹۷، تحلیل محتوای سطح خوانایی کتاب های فارسی خوانداری پایه دوم تا ششم ابتدایی براساس شاخص های گانینگ، نخستین همایش ملی تحقیقات ادبی با رویکرد مطالعات تطبیقی، تهران.
- قربانعلی زاده، مژده، نجار نهاوندی، مریم، ۱۳۹۳، سنجش میزان دینداری در میان دانشجویان جوان. سامانه فصلنامه مرکز مطالعات راهبردی وزارت ورزش و جوانان، ۱۳(۲۴)، ۹۵-۱۱۲.
- قائم، نجمه و فلاحی، ویدا و قلتاش، عباس، ۱۳۹۴، ارزشیابی کتاب علوم اجتماعی سال اول راهنمایی از لحاظ رعایت ویژگیها و معیارهای مطلوب کتاب درسی از نظر معلمان.
- مسلمی، فهیمه، ۱۳۹۹، تحلیل محتوای کتاب خوانداری سوم ابتدایی از مؤلفه های جهانی شدن، اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت، میناب.
- مسلمی، فهیمه، ۱۴۰۰، بررسی و تحلیل کتاب خوانداری سوم دوره ابتدایی با روش کلوز، اولین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت، بندرعباس.
- یارمحمدیان، محمدحسین، ۱۳۸۶، اصول برنامه ریزی درسی، تهران: یادواره کتاب.

Examining the content of the third grade elementary Persian reading and writing book based on the appearance of the book (cover, pictures, calligraphy)

Abstract

The aim of this study was to investigate the content of the third grade elementary Persian reading and writing book based on the appearance of the book (cover, pictures, calligraphy). The research method was descriptive qualitative content analysis. The desired criteria for arranging the textbook in terms of the physical characteristics of the book (cover, pictures, calligraphy) in the Persian reading and writing textbook of the third grade of elementary school must be observed. In the analysis of the textbook, in some subjects the criteria correspond to the index. However, in some lessons, the pictures do not match the text of the lesson and it is necessary to review the Persian textbook, reading and writing textbook to reach the desired criteria.

Keywords: content analysis, Persian reading and writing, desirable textbook criteria